

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата психологічних наук,
доцента кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
Адамської Зоряни Михайлівни

на дисертаційне дослідження Логвись Ольги Ярославівни на тему:
«ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ»,
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність теми дослідження. В умовах модернізації та реформування сучасної освіти педагог-лідер стає важливим стратегічним ресурсом усіх перетворень, здатним сприймати і генерувати інновації, готовим проявляти творчість та активність, а, отже, розвиток лідерських якостей повинен бути стрижневим напрямком професійної підготовки майбутнього вчителя, особливо в умовах нової української школи. Водночас можна констатувати, що сьогодні освітнє середовище у закладах вищої освіти ще недостатньо орієнтоване на повноцінний особистісний розвиток студентів у навчально-професійній діяльності, на забезпечення умов для актуалізації їх лідерського потенціалу. З огляду на це, дисертаційне дослідження Логвись О.Я. є, безумовно, важливим та актуальним, оскільки спрямоване на розробку проблеми оптимізації професійного та особистісного становлення майбутніх педагогів.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. На основі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури дисертанткою уточнено сутність поняття «лідерські якості майбутнього педагога» та розуміння його структури крізь призму педагогічної діяльності; виокремлено мотиваційно-ціннісний, емоційно-комунікативний, організаційно-регулятивний та рефлексивно-оцінювальний компоненти структури лідерських якостей майбутніх педагогів, визначено основні критерії та показники лідерських якостей, описано рівні їх розвитку; запропоновано психодіагностичний інструментарій – комплекс

психодіагностичних методик, спрямований на вивчення лідерських якостей майбутніх педагогів.

Нові факти, одержані здобувачем. Подальшого розвитку набули наукові уявлення про особливості комплексної психологічної діагностики лідерських якостей. Позитивної оцінки заслуговує авторський концептуально-методичний підхід до проблеми розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів, що полягає в обґрунтуванні структурно-функціональної моделі розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки, у якій виокремлено методологічний, цільовий, функціональний, організаційний та результативний блоки; у визначенні та емпіричному обґрунтуванні психологічних чинників (емоційний інтелект, суб'єктність, інтернальність, комунікативні вміння, автентичність та рефлексивність) розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів; у розробці та апробації психоедукаційної програми розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки та обґрунтуванні освітнього діалогу як інноваційної гуманітарної технології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ґрунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (208 найменувань, 40 з яких – іноземними мовами), змістовними додатками. Це дало змогу дисертантці розробити авторську програму розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів, яка може бути застосована в практиці їх професійної підготовки, у виховній діяльності кураторів академічних груп, а також, як методичне забезпечення діяльності психологічної служби закладів вищої освіти.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Дисертаційне дослідження Логвись О.Я. містить нові наукові положення, які раніше не виносилися на захист, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальні наукові завдання. Важливим є також те, що основні положення та результати дослідження були апробовані на 10 науково-практичних конференціях різного рівня, відображені у 18 публікаціях (14 з яких одноосібні): 8

статей (2 у співавторстві), із них 1 – у закордонному науковому періодичному виданні, 6 – у наукових фахових виданнях України категорії Б, 10 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій. Практичне значення роботи підсилюється впровадженням наукових здобутків у навчально-виховний процес підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Позитивної оцінки заслуговують одержані емпіричні дані й зроблені на їх основі висновки. Привертає увагу розроблена авторкою психоедукаційна програма розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки «Нові грані лідерства», мета якої полягала у розкритті лідерського потенціалу та розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів, необхідних для здійснення професійної діяльності на засадах партнерства та гуманітаризації освіти, її апробації у контексті професійної підготовки майбутніх педагогів. Розвивальна програма передбачає використання таких форм та інтерактивних методів роботи: метод «мозкового штурму» (індивідуальний, «парний» та груповий варіанти); метод незавершених речень (із подальшим груповим обговоренням); заповнення робочих аркушів (вивчення очікувань; розкриття змісту основних понять теми тощо); виконання творчих завдань (проектів) та їх представлення у вигляді схем, малюнків тощо; «кейс-метод» чи аналіз ситуацій (обговорення «реальних» проблемних ситуацій, які виникають у педагогічній діяльності, та пошуку оптимальних варіантів їх розв'язання); рольові ігри; міжгрупові дискусії (представлення робочими групами результатів виконання певних завдань; постановка уточнюючих та проблемних запитань; відповіді на поставлені запитання тощо); психологічний практикум (виконання діагностичних завдань, їх аналіз та обговорення на груповому рівні); виконання домашніх завдань (виконання індивідуальних завдань з використанням «конкретних» прикладів соціальної активності на матеріалі діяльності конкретного навчального закладу); рефлексія заняття (індивідуальна; групова) тощо.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом. Дисертація складається з анотації, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків,

списку використаних джерел, додатків. Варто відзначити раціональну побудову структури, логічність викладу змісту рецензованого дисертаційного дослідження, а також грамотність та багатство мовленнєвого стилю дисертантки. Кожен із трьох розділів дисертації є завершеним цілим, відповідно до поставленої мети і завдань, містить чіткі формулювання визначень основних понять. Висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів та дослідженню загалом. Робота містить достатню кількість таблиць та рисунків, що дає змогу унаочнити та більш об'ємно репрезентувати отримані експериментальні дані.

Дисертанткою здійснений ґрунтовний теоретичний аналіз досліджуваної проблеми. Так, у першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки» здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми лідерства в сучасному психологічному дискурсі. Варто звернути увагу на широкий спектр проаналізованих теоретико-методологічних підходів. Адже проблема лідерства є відносно новою для сучасної психологічної науки, а для вітчизняної і поготив. Дисертантці вдалося знайти й ґрунтовно проаналізувати найсучасніші дослідження саме українських науковців-психологів, що без сумніву додає цінності рецензованій праці.

На основі ґрунтовного теоретико-методологічного аналізу визначено лідерські якості в контексті професійного становлення майбутнього педагога, визначено поняття «вчитель-лідер»; обґрунтовано структуру, критерії та показники лідерських якостей майбутніх педагогів.

Таким чином, у першому розділі закладено теоретико-методологічні основи дослідження проблеми, поглиблено структурні компоненти, критерії та показники лідерських якостей у контексті професійної діяльності педагога.

У другому розділі дисертаційного дослідження «Емпіричне дослідження особливостей розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки» висвітлено концептуально-методичні засади емпіричного дослідження особливостей розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки в освітньому просторі закладу вищої

освіти. Зокрема, чітко описано організаційний формат і методику емпіричного дослідження лідерських якостей майбутніх педагогів: розроблено карту емпіричного дослідження, описано основні завдання констатувального етапу емпіричного дослідження, обґрунтовано комплекс взаємодоповнювальних психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення проявів лідерських якостей педагога, які є максимально валідними та надійними, і дозволили дисертантці всесторонньо дослідити й описати досліджувану проблему; здійснено психодіагностичний зріз особливостей проявів лідерських якостей у майбутніх педагогів. На основі ґрунтовного кількісного аналізу та якісної інтерпретації отриманих результатів, визначено та охарактеризовано показники лідерських якостей у майбутніх педагогів. Кореляційний та факторний аналіз дозволив виокремити психологічні чинники розвитку лідерських якостей. На підставі теоретико-емпіричного вивчення особливостей розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів та результатів проведеного факторного аналізу, виокремлено шість факторів, які виступають психологічними чинниками розвитку лідерських якостей у процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Цінністю рецензованого дослідження є й те, що Ольгою Ярославівною на основі обчислення середніх значень та стандартного відхилення за кожним емпіричним показником виокремлено і статистично обґрунтовано три рівні розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів та їх статистичні межі. Кожен з виокремлених рівнів детально охарактеризований у роботі.

Потужної ваги рецензованій праці додало й те, що її дослідно-експериментальна робота включає в себе не лише констатувальний, але, що особливо важливо, об'ємний формувальний етап – з визначеною власною оригінальною стратегією проведення. Зокрема, у третьому розділі роботи «Психологічне забезпечення розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки» дисертантка чітко окреслює загальну стратегію, мету та завдання, а також етапи формувального етапу дослідження.

Опираючись на результати емпіричного дослідження, зокрема виокремлені психологічні чинники розвитку лідерських якостей, Ольга Ярославівна розробила

грунтовну структурно-функціональну модель розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Ключові блоки: цільовий (мета та завдання), методологічний (підходи та принципи), організаційний (засоби), функціональний (психологічні чинники) та результативний (компоненти, критерії та показники лідерських якостей), а також визначені мета та завдання формульованої частини експерименту, які виступили об'єднувальними чинниками моделі і забезпечують взаємозв'язок між усіма її компонентами, ґрунтовно відображають основну концепцію розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. Чітко обґрунтовані методологічні принципи, від яких залежить успішність реалізації структурно-функціональної моделі розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів.

Заслугує на увагу розроблена та апробована психоедукаційна програма «Нові грані лідерства», яка увійшла до організаційного блоку структурно-функціональної моделі і спрямована на розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів. У дисертаційному дослідженні представлено її мету, зміст та логічну структуру, висвітлено психологічні засоби реалізації. Імпонує те, що при розробці цієї програми Ольгою Ярославівною використано напрацювання українських і зарубіжних учених, інтегровано елементи просвітницьких та психоедукаційних програм розвитку.

З метою підтвердження ефективності розробленої та апробованої розвивальної програми після проведення формульованого етапу дослідження дисертанткою здійснено порівняльний аналіз експериментальних даних контрольної та експериментальної груп з використанням методів математичної статистики. Зокрема, для констатації значущості змін, які відбулися у досліджуваних обох груп, використано методи математично статистичної обробки результатів дослідження – критерії Стюдента та кутового перетворення Фішера. Ефективність апробованої розвивальної програми розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів доведено, як на рівні підтвердження статистично значущих відмінностей в усіх компонентах структури лідерських якостей майбутнього

педагога, в показниках КГ та ЕГ до та після експерименту, так і в динаміці рівнів розвитку лідерських якостей.

Загалом результати кількісного та якісного аналізу доводять ефективність реалізованої структурно-функціональної моделі розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів, що визначає перспективність її впровадження у педагогічних закладах вищої освіти. Це дає право стверджувати, що визначені мета та завдання виконані, а отже дисертаційне дослідження Ольги Ярославівни Логвись є вагомим завершеним самостійним науковим доробком.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів Логвись О.Я., відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У першому розділі роботи дисертантка неодноразово звертає увагу на важливість розвитку фасилітативних здібностей майбутнього педагога. Так само у другому розділі серед показників високого рівня розвитку лідерських якостей майбутнього педагога названо «уміння фасилітувати у освітній траєкторії дитини». Вважаємо, що дисертаційне дослідження лише б виграло, якби до переліку емпіричних показників лідерських якостей майбутніх педагогів, наведених у карті емпіричного дослідження (табл.2.1), було включено фасилітативні здібності. Тим більше, що серед показників, одержаних за опитувальником О.Мартинюк «Професійні позиції вчителя» вагоме місце посідає саме орієнтація на фасилітацію.
2. Текст дисертації містить деякі мовленнєві огріхи, зокрема трапляються мовностилістичні помилки, повтори, неточності у використанні розділових знаків. Інколи текст переобтяжений складними конструкціями, які заважають належним чином сприймати думку.
3. Радимо авторці підготувати до видання методичні рекомендації, які базувалися б на даних дослідження. Такі рекомендації допомогли б викладачам, які готують майбутніх фахівців-педагогів, та практичним психологам закладів

вищої освіти здійснювати ефективну роботу щодо розвитку їх лідерських якостей.

Втім, висловлені зауваження та побажання не є принциповими, мають переважно рекомендаційно-дискусійний характер і, загалом, не знижують вагомої теоретико-практичної значущості результатів дисертаційної роботи О.Я. Логвись, а, швидше, вказують на її беззаперечну наукову цінність та безсумнівну перспективність.

Загальний висновок та оцінка дисертації. Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація «Психологічні чинники розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки» є завершеним, самостійним дослідженням, що відповідає чинним вимогам, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. №167 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її авторка Логвись Ольга Ярославівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «Психологія».

Рецензент:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології розвитку та консультування

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

Зоряна АДАМСЬКА

